

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXVIII.

Fasc. 21.

SCHMIDT BEATRIX

**A magister jogállása és az exercitor
felelőssége – az actio exercitoria tükrében**

SZEGED
2006

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXVIII.

Fasc. 21.

SCHMIDT BEATRIX

**A magister jogállása és az exercitor
felelőssége – az actio exercitoria tükrében**

SZEGED
2006

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis

ATTILA BADÓ, ELEMÉR BALOGH, LÁSZLÓ BLUTMAN, PÁL BOBVOS,
LÁSZLÓ BODNÁR, ERVIN CSÉKA, JÓZSEF HAJDÚ, MÁRIA HOMOKI-
NAGY, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS
MARTONYI, IMRE MOLNÁR, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY,
BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, IMRE SZABÓ,
LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BADÓ ATTILA, BALOGH ELEMÉR, BLUTMAN LÁSZLÓ, BOBVOS PÁL,
BODNÁR LÁSZLÓ, CSÉKA ERVIN, HAJDÚ JÓZSEF, HOMOKI-NAGY
MÁRIA, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, MOLNÁR IMRE, NAGY FERENC, PACZOLAY
PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZABÓ IMRE,
TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

I. Bevezetés

A római jog mai jogunkra való hatását, illetve számos jogintézmény továbbélését ma már – különösen a magánjog területén tevékenykedő – minden jogász elismeri. Számptalan római jogi eredetű magánjogi intézmény találta meg helyét a későbbi jogrendszerben. A továbbélő jelenségek között fellelhető a magánjogi ügyleti képviselet, ideértve annak közvetlen és közvetett formáját is. Jelen tanulmány elsődlegesen a közvetlen képviselet, illetve annak pótlására irányuló jogi megoldások eredetének a megkeresésére vállalkozik, a római magánjog, szűkebben a római kereskedelmi jog területén – és teszi mindezt egyetlen kereset, az *actio exercitoria* bemutatása által.

A római magánjog által is ismert és elismert képviselet közvetlen és közvetett mivolta, valamint a közvetlen képviselet tényleges jogi hiányára adott pótló megoldások, hosszú idő óta képezik tudományos érdeklődés tárgyát. A régebbi és a legújabb szakirodalom is vitathatatlaná teszi, hogy az ügyleti képviselet közvetlensége jelenik meg a járulékos keresetek, köztük az *actio exercitoria* jogalapjában és irányultságában.¹ Az utóbb említett keresetet, annak különös jelentősége és fontossága emeli ki a többi járulékos kereset közül. Tudniillik, hogy az *actio exercitoria* a tengeri kereskedelem során kötött ügyletek alapján volt indítható – a tengeri kereskedelem önmagában való jelentőségét, és a Római Birodalom gazdasági fejlődésében és jogéletében játszott szerepét pedig talán szükségtelen hangsúlyozni.

A rómaiak tengeri irányba való terjeszkedését az I. pun háborútól számítva, ezekben az időkben kell keresnünk az említett jogintézmények eredetét is.

A római *praetor imperiuma* alapján, és az őt megillető *ius edicendi*-vel élve, meghirdethetett olyan kereseteket, melyek a *strict ius civile* szabályai szerint nem lettek volna lehetségesek. A *praetorok* által kiadott ediktumok azonban „csak” a fejlődő gazdasági viszonyok igényeit felismerve, a hézagokat pótlandó, mintegy a *ius civile* dicsőségére, bővítették és kiegészítették azt a maguk új intézményeivel:

¹ Lásd M. KASER – K. HACKL: *Das römische Zivilprozessrecht*. München, 1996, 262. sk.; FÖLDI A.: *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban*. Budapest, 1997, 118. sk.; HAMZA G.: *Az ügyleti képviselet*. Budapest, 1982, 12. sk., 149. sk.; A. DI PORTO: *Impresa collettiva e schiavo manager in Roma antica*. Milano, 1984; A. WACKE: Die adjektivischen Klagen im Überblick. ZSS, 111/1994.; P. CERAMI – A. PERTUCCI: *Lezioni di Diritto Commerciale Romana*. Torino, 2002, 39. sk.; A. PETRUCCI: Ulteriori osservazioni sulla protezione dei contraenti con gli institores ed i magistri navis nel diritto romano dell' età commerciale. IURA, 53/2002, 17–56. p.; B. SIRKS: *Food for Rome*. Amsterdam, 1991, 24. sk.; C. H. BRECHT: *Zur Haftung des Schiffers im antiken Recht*. München, 1962, 150. sk.; C. FADDA: *Instituti commerciale del diritto romano*. Nápoly, 1903.; KISS GÉZA: *A római jogi képviselet*. Budapest, 1906, 59. sk.

*supplendi iuris civilis gratia...*² vagy ahogy Paulus fogalmaz: *hoc enim edicto non transfertur actio, sed adicitur.*³

II. Az *actio exercitoria* kialakulása

A *praetor* jogfejlesztő tevékenységének eredményeként, a Kr.e. II. században az egyre fejlődő tengeri kereskedelem jogi életében és gyakorlatában megjelentek addig ismeretlen intézmények. Így jöttek létre azok a keresetek is, melyek lehetővé tették, hogy a szerződő fél ne a vele szemben közvetlenül eljáró ügyfelet, hanem azt perelje, aki vagyoni felelősséggel viseltetik a szerződést megkötő fél tekintetében. Ez természetesen egyfajta garanciát jelenthetett a szerződéskötő harmadik félnek, másrészt igazodott a római társadalom illetve család akkori általános szerkezeti felépítéséhez, tudniillik, hogy a *pater familias* hatalma alatt álló *filius familias* vagy rabszolga csak ügyletképességgel rendelkeztek, de – a *peculium* amúgy is szűk körét kivéve – saját vagyonuk nem lehetett. Végül pedig megállapíthatjuk, hogy ezek a keresetek a közvetlen képviselőlet pótlására irányuló jogintézmények megjelenését is jelentik. Hiszen a szerződésből kifolyólag, a jogok és a kötelezettségek nem a szerződéskötő számára, hanem az őt a vállalkozás élére állító személy számára közvetlenül jelentkeztek. Ennek okán nevezzük ezeket az *actio*-kat, bár nem forrásszerű elnevezéssel,⁴ járulékos kereseteknek. Az ún. *actiones adiectitiae qualitatis* több önálló keresetet jelent, melyek közül különösen említést érdemel az *actio*, amely – eleget téve a közvetett képviselőletből fakadó eddigi „visszásságoknak” és alkalmazkodva az újfajta kereskedelmi jelenségekhez – a tengeri kereskedelem nagy távolságainak problémájára, és sok esetben éppen a hajózás lényegi hasznosságának elismerésére kívánt megoldást adni. Ahogy Ulpianus írja az általunk érintett téma keresetét meghirdető ediktum laudációjában: *Utilitatem huius edicti patere nemo est qui ignoret...*⁵ – Nincs, ki ne ismerné ezen ediktum gyakorlati hasznát...

Megjelentek tehát a járulékos keresetek és azok egyik formájaként az *actio exercitoria*, mely lehetővé tette, hogy a tengeri kereskedelem során szerződést kötő fél – noha az ő ügybéli partnere a hajó illetve tengeri vállalkozás vezetését, felügyeletét ellátó személy volt – mégis azt perelhesse, aki a konkrét ügyleti akarat mögött álló személy, a gazdasági haszon és kockázat viselője, maga a vállalkozó, az *exercitor*.

A kereset perteknikai megoldása is tükrözi a benne megtestesülő közvetlen képviselőletet, ugyanis a formula pertárgyat megjelölő *intentió*jában a szerződést

² D. 1. 1. 7. 1.

³ D. 14. 1. 5. 2.

⁴ Vö. HAMZA: i. m. 142. sk.

⁵ D. 14. 1. 1. pr.

kötő fél állt, míg a bírót ítélethozatalra felhatalmazó *condemnatio*ban már marasztható vagy felmenthető alperesként, maga a vállalkozó.⁶

A kereset fontosságát tovább már nem hangsúlyozva, rátérhetünk az ezzel kapcsolatban felvetődő leglényegesebb dogmatikai problémára: milyen jogalapja lehetett a vállalkozó felelősségének a mások által kötött ügyletekből, és meddig terjedt ez a felelősség? Kicsit általánosabban úgy is fogalmazhatnánk: valójában olyan szabad volt-e az antik Mediterránumban folyó tengeri kereskedelem, mint ahogy azt a rómaiak hirdették – és ahogy mi is hisszük? Korlátozta-e a szerződéskötési szabadságot bármilyen módon, hogy a szerződő fél nem az ő saját, hanem más vállalkozásának a kontójára „üzletelt”?

III. *A praepositio*

Induljunk ki a téma forráshelyének, a Digesta 14. könyv I. fejezetének bevezető rendelkezéséből, ahol Ulpianus a következőket írja: *nam cum interdum ignari, cuius sint conditiones vel quales, cum magistris propter navigandi necessitatem contrahamus, aequum fuit eum, qui magistrum navi imposuit, teneri...*⁷ – Tehát a méltányosság úgy kívánja, hogy a felelősség azt terhelje, aki a *magistert* a hajó élére kinevezte, nem pedig a *magistert*, akivel bár a hajózás szükségessége miatt szerződünk.

Ulpianus arra utal, hogy nem ismerjük azokat a feltételeket (*conditiones*), értve ezalatt a *magister* státuszát, akivel a hajózás szükségessége miatt (*propter navigandi necessitatem*) szerződünk. Hiszen ő a hajó élén álló személy, akivel a szerződni kívánó partnernek egyáltalán módjában áll szerződést kötni; sőt őt valószínűleg éppen ilyen céllal állították, nevezték ki (*imposuit*) a hajó élére.

Világossá válik a rövid idézetből is, hogy a római jogtudós ediktumkommentárjában a fentebbi esetre azt a jogi megoldást kínálja, hogy noha a szerződést kötő fél a hajózás érdekei és szükségessége miatt a hajó vezetését ellátó személlyel szerződik, a szerződéses felelősséget mégsem vele szemben érvényesíthesse, hanem azzal szemben, aki azt a személyt a hajó – gazdasági értelemben vett – vezetésével megbízta. Ulpianus a méltányosságot nevezi meg (*aequum fuit*), mint a felelősség ilyen módon való érvényesítésének jogalapját, bár – mint később látni fogjuk – ennek nem csak jogelvi alapja van.

További bizonyosságot nyerhetünk a felelősség eme formájáról a Digesta egy későbbi fragmentumából: *omnia enim facta magistri debeo praestare qui enim praeposui...*,⁸ ahol már találkozunk azzal a kifejezéssel is, mely központi problémája témánknak, jelesen a praepositio-val. „A magister minden tettéért nekem kell helytállnom, ha őt én neveztem ki”, írja Ulpianus.

⁶ Vö. Kaser minta-formulája az actio institoria esetére. KASER – HACKL: i. m. 262.

⁷ D. 14. 1. 1. pr.

⁸ D. 1. 1. 1. 5.

Igaz, hogy e helyütt Ulpianus nem csak a magister által kötött szerződéseket érti az *omnia facta* alatt, de „*a maiori ad minus*” elve alapján, az bizonyosan beleértendő.

A vállalkozó – a hajó vezetésével megbízott és harmadik személyek között létrejött szerződésekből fakadó – felelősségének jogi alapja, ezek szerint a *praepositio*, vagyis a kinevezés.

A *praepositio* fogalmát, lényegi mivolta és fontossága ellenére, nem definiálják a források. Gaius,⁹ a Digesta,¹⁰ vagy Lenel¹¹ utalásaiból azonban biztonsággal következtethetünk arra, hogy a *praepositio*, mint olyan, a vállalkozó és a vállalkozás, esetünkben tengeri/hajózási vállalkozás élére állított, annak felügyeletével megbízott személy közötti aktus volt, mely felhatalmazta az utóbbit szerződések kötésére, és egyben megalapozta a vállalkozó szerződéses felelősségét is.

Gaius 4. kommentárjában ezt olvashatjuk: *tunc autem exercitoria locum habet, cum pater dominusve filium servumve magistrum navi praeposuerit et quid cum eo eius rei gratia, cui praepositus fuerit, [negotium] gestum erit.* Az *actio exercitoriana* helyt adó jogtudós, éppen azt tűzi a kereset feltételéül, hogy az apa vagy a tulajdonos (*pater dominusve*) a fiút vagy a rabszolgát (*filium servumve*) hajóskapitánynak a hajó élére kinevezte (*magistrum navi praeposuerit*) és ez utóbbival annak érdekében kötöttek valamilyen ügyletet, aki őt oda helyezte (*cui praepositus fuerit*).

A Digestából, a *praepositio* tartalmára vonatkozó utalások közül érdemes választanunk például a D. 14. 1. 1. 2. Ulpianus-fragmentumot, mely érinti nem csak a kinevezés lehetőségét illetve tényét, hanem az azzal való felhatalmazás kérdését is. „...*si quidem qui magistrum praepo- nit, contrahi cum eo permittit.*” – vagyis, hogy aki hajóskapitányt nevezett ki (*praepo- nit*) a hajó élére, ezzel megengedte (*permittit*) a vele való szerződéskötést (*contrahi cum eo*) is.

Lenel ediktum-rekonstrukciójában szintén szerepel a *praepositio* kifejezés, utalva ezzel a hajó vezetését ellátó személy kinevezett helyzetére: „...*cui ibi praepositus fuerit...*”,¹² amit még a szövegkritikák elfogadása mellett is hitelesnek kell tartanunk.¹³

A *praepositio* fogalmának tisztázása után, rá kell térnünk a *praepositio* alanya- inak részletesebb vizsgálatára: kik préponálhattak, és kit lehetett préponálni?

IV. A *praepositio* alanyai – az *exercitor* és a *magister*

Az alanyok forrásokban található megnevezése eléggé tiszta képet ad az erre használt latin terminológiáról.

⁹ Lásd Inst. 4. 71.

¹⁰ Lásd pl. D. 14. 1. 1. 2. vagy D. 14. 1. 1. 5. vagy D. 14. 1. 7. pr.

¹¹ Lenel, EP, 258.

¹² Lenel, EP, 258.

¹³ FÖLDI: i. m. 119.. 223. sk.

Elsőként következzen az *exercitor* vagy *exercitor navis*, a hajósvállalkozó.

*Exercitorem autem eum dicimus, ad quem obventiones et reditus omnes perveniunt, sive is dominus navis sit sive a domino navem per aversionem conduxit vel ad tempus vel in perpetuum.*¹⁴ Tehát *exercitor*nak nevezzük azt, aki minden nyereség és veszteség (*obventiones et reditus*) viselője, legyen akár a hajónak tulajdonosa (*dominus navis*), akár határozott vagy határozatlan időre szóló bérlője (*conduxit vel ad tempus vel in perpetuum*).

Az *exercitor* az a személy, aki a tengeri kereskedelemről fakadó minden kockázatot viselte, ahogy Buckland írja: „Here too it is a question of taking risks...”¹⁵ Ezt támasztja alá Brecht is: „...der das Schiff auf eigene Rechnung und Gefahr als Transportmittel einsetze.”¹⁶

Talán joggal gondolhatjuk, hogy az *exercitorok* tőkeerős római polgárok és kereskedők voltak, kizárólag férfiak, azonban Ulpianus figyelmeztet minket: *Parvi autem refert, qui exercet masculus sit an mulier, pater familias an filius familias vel servus: pupillus autem si navem exerceat, exigemus tutoris auctoritatem.*¹⁷

Ezek szerint viszont nincs jogi jelentősége annak, ha az *exercitor* férfi vagy nő (*masculus sit an mulier*), *pater familias* vagy *filius familias*, vagy netán rabszolga. Sőt lehetséges volt, gyámi beleegyezéssel (*tutoris auctoritatem*) akár gyámoltnak is (*pupillus*) *exercitor*ként eljárni.

Legfőképpen természetesen az *exercitorok* préponálhattak, de a legérdekesebb azonban mégiscsak az az eset, mikor maga a kinevezett vált „*exercitorrá*”, olyan módon, hogy ő préponált maga mellé, illetve maga helyettesítésére *magistert*. *Magistrum autem accipimus non solum, quem exercitor praeposuit, sed et eum, quem magister.*¹⁸

Őt a *ius commune* forrásai alapján, különösen az olasz szerzők *promagister*-ként emlegetik.¹⁹ A *promagister* ténykedéséért, függetlenül attól, hogy tudott-e róla, az *exercitor* felelősséggel tartozik.

Ami a préponált személyét illeti, őt a források *magister*nek vagy *magister navis*nak nevezik.

*Magistrum navis accipere debemus, cui totius navis cura mandata est.*²⁰ – *Magister navis* alatt azt kell értenünk, akit az egész hajóról (*totius navis*) való gondoskodással (*cura*) megbíztak (*mandata est*).

A magyar terminológiában leginkább hajóskapitányként szereplő *magister*, a források tanúsága szerint, különösen Gaius-nál, elsősorban hatalomalatti személyeket jelentett: *filius familias*-t vagy rabszolgát: „...*filium servumve magistrum navi praeposuerit*...”²¹ Ennek gyakorisága az idők során nyilván csökkent, de a *magister*

¹⁴ D. 14. 1. 1. 15.

¹⁵ W. BUCKLAND: *Roman Law and Common Law*. Cambridge, 1965, 219. p.

¹⁶ BRECHT: i. m. 150.

¹⁷ D. 14. 1. 1. 16.

¹⁸ D. 14. 1. 1. 5.

¹⁹ Lásd PETRUCCI: i. m. 28. p.

²⁰ D. 14. 1. 1. 1.

²¹ Inst. 4. 71.

– Kaser szerint is²² – az exercitorral mindig valamilyen hatalmi, vagy szociális, vagy gazdasági függésben álló személy volt.

*Cuius autem condicionis sit magister iste, nihil interest, utrum liber an servus, et utrum exercitoris et alienus: sed nec cuius aetatis sit...*²³

A magister állapota, vagyis státusza irreleváns (*nihil interest*), lehet szabad vagy rabszolga – aki akár az exercitor tulajdona, akár másé (*exercitoris et alienus*) –, kortól függetlenül bárki férfi. Nők *magisterré* való kinevezését Wacke kizártnak tartja²⁴, de következtethetünk erre „*a contrario*” abból is, hogy ha az *exercitorok* esetén erre külön utaló Digesta-beli helyet találtunk, nyilván nem feledkeztek volna meg erről a jogtudósok a *magisterek* esetén sem.

V. A *praepositio* tartalma

A forráshelyek között nem találunk olyat, mely a *praepositio* tartalmára nézve taxatív felsorolást, vagy kizárólagos tételt tartalmazna. Jellemző viszont, hogy az – ezek szerint – viszonylag szabadon megállapítható tartalmat példákkal jellemzik a jogtudósok, példálózó jelleggel említenek néhányat a *praepositio* lehetséges tartalmi elemei közül – igazodva természetesen a tengeri kereskedelemben domináns szerződések típusaihoz.

A *magistert* préponálhatták a hajók bérbeadására – *navem locare*;²⁵ áruk vagy személyek szállítására, fuvarozására – *conducere res vehendas, vectoribus locare*;²⁶ hajóhoz szükséges felszerelés vásárlására – *armamenta emere*;²⁷ árukkal folytatott kereskedelmi tevékenységre – *merces emere vendere*;²⁸ a hajó állagmegóvása végett beruházások végzésére;²⁹ a hajón dolgozók bérkövetelésének rendezésére;³⁰ illetve kölcsön felvételére.³¹

Az *exercitor*, a vállalkozó, ha nem rendelkezett saját hajóval, vagy a vállalkozásához szükséges számú hajóval, akkor béreltetett a *magisterrel*. A saját vagy a bérelt hajóval árut vagy személyeket fuvaroztatott, vagy azokkal egyéb kereskedelmi tevékenységet folytatott. A tengeri kereskedelmi vállalkozás biztonságos végzése érdekében, megbízhatta a *magistert*, hogy a hajóhoz szükséges felszerelést megvásárolja, vagy a hajó állagának megóvása érdekében beruházásokat végezzen.

A *magister* általi kölcsönök felvételére pedig éppen az említett célok végett kerülhetett sor.

²² M. KASER: *Das römische Privatrecht, II.* München, 1959, 68. p.

²³ D. 14. 1. 1. 4.

²⁴ WACKE: i. m. 302. p.

²⁵ D. 14. 1. 1. 3. Ulp

²⁶ D. 14. 1. 1. 3. Ulp

²⁷ D. 14. 1. 1. 3. Ulp

²⁸ D. 14. 1. 1. 3. Ulp

²⁹ D. 14. 1. 1. 7. Ulp

³⁰ D. 14. 1. 1. 7. Ulp

³¹ D. 14. 1. 7. Afr. Vö. FÖLDI: i. m. 124. sk.

Előfordulhatott továbbá, hogy az *exercitor* negatív módon határozta meg az *praepositio* tartalmát, vagy annak egy részét, tehát, példának okáért, megtiltotta a *magister*nek, hogy a hajóra utasokat vegyen fel: *ne vectores recipiant*,³² vagy hogy csak meghatározott körzetben, tengeren hajózhata: *ut certa regione et certo mari negotietur*.³³ Ezen esetek háttérében leginkább az állhatott, hogy bizonyos hajók csak áruk, míg mások csak személyek szállítására voltak alkalmasak, illetve, hogy egyes hajók tengeri, míg mások folyami hajózásra készültek: *...item quaedam fluvii capaces ad mare non sufficientes*.³⁴

A *praepositio* tartalma tehát függhetett a hajó típusától, a hajó tengeri vagy folyami hajózásra való alkalmasságától, a hajózási vállalkozás fajtájától, vagy akár a hajó állapotától³⁵

VI. A praepositio hatálya

A *praepositio* tartalma alapvetően befolyásolta a leendő szerződéskötéseket, mégpedig két irányban. Egyfelől hatással volt a *praepositio* – tartalma szerint – a létrejövő szerződésekből fakadó vállalkozói felelősségre, másfelől viszont jelentőséggel bírt a szerződéskötő harmadik fél irányában.³⁶

Az első esetre vonatkozóan egyértelműnek tűnhet Ulpianus idézete: *Non autem ex omni causa praetor dat in exercitorem actionem, sed eius rei nomine, cuius ibi praepositus fuerit...*³⁷ – vagyis, hogy actio exercitoria jogalapjául csak az szolgálhat, ha a magister olyan dologban járt el, amire őt préponálták, kinevezték.

Ezt látszik alátámasztani a D. 14. 1. 1. 12. fragmentumnak egy közbevetettnek tűnő megállapítása is: *modum egressus non obligabit exercitorem* – a hatáskörét túllépve eljáró *magister* cselekedetei az *exercitort* nem kötelezik!

Hasonló megoldást találunk arra a lehetséges problémára is, ha az *exercitor* több *magistert* nevezett ki, megosztva azok hatásköreit: *Si plures sint magistri ... divisio [officiis], ut alter locando, ut alter exigendo, pro cuiusque officio obligabitur exercitor*.³⁸ – ha többen voltak (*plures sint*) a *magisterek*, és a feladatok meg vannak osztva (*divisio*) közöttük, például az egyiket azért alkalmazza, hogy a hajót bérbeadja (*locando*), a másikat azért, hogy a viteldíjat beszedje (*exigendo*), akkor minden *magister*ért csak a feladatkörének (*pro cuiusque officio*) határáig felel (*obligabit*) az *exercitor*!

És mégis, hiába hinnénk azt, hogy alapelveként érvényesült a *praepositio* tartalmának korlátozó jellege a vállalkozó szerződéses felelősségére nézve! Legalább ugyanannyi forrást találunk, amelyek – ha nem is ennek az ellenkezőjét állítják, de

³² D. 14. 1. 1. 12. Ulp.

³³ D. 14. 1. 1. 12. Ulp.

³⁴ D. 14. 1. 1. 12. Ulp.

³⁵ Lásd pl. D. 14. 1. 7. pr.

³⁶ Vö. HAMZA: i. m. 154. sk.

³⁷ D. 14. 1. 1. 7.

³⁸ D. 14. 1. 1. 13.

mindenesetre – kazuisztikus alapon és gondolkodással – azt bizonyíthatják, hogy a vállalkozó sok esetben felelt akkor is, ha *magister* átlépte a préponálás szabta kereteket, vagy éppen megszegte a negatív meghatározott kötelezettségét!

Egy már említett helyen,³⁹ Ulpianus, Iulianusra hivatkozva, azt mondja, hogy *magister*nek kell tekintenünk azt is, akit nem az *exercitor* nevezett ki, hanem az általa állított *magister*. Tehát, mint a *magister*éért, úgy fog felelni ezért a *magister* által kinevezett személy cselekedeteiért is. De Ulpianus ennek kapcsán megfogalmazza azt a kérdést: *quid tamen si sic magistrum praeposuit, ne alium ei liceret praepone? an adhuc Iuliani sententiam admittimus, videndum est...* Vajon elfogadható-e Iulianus ítélete abban az esetben, ha kifejezetten megtiltották a *magister*nek, hogy valaki mást állítson maga mellé vagy maga helyett? És Ulpianus következetes a válaszadásban: *...dicendum tamen erit eo usque producendam utilitatem navigantium*. – el kell fogadnunk a iulianusi véleményt, tehát az *exercitor* felelősséggel tartozik ilyen esetben is. A helyeslés okaként pedig, Ulpianus a hajózás érdekeire (*utilitas navigantium*) hivatkozik!

Az előbbi feltevést még inkább igazoló példák tanulmányozásához meg kell még vizsgálni a *praepositio* tartalmának a hatását, illetve a *praepositio* irányultságát, a *magister*rel szerződést kötő harmadik személyek tekintetében.

Itt nem térnek ki most arra a problémára, melyet a szakirodalom részletesen és ellenkező álláspontokat ütköztetve taglal, tudniillik, hogy a *praepositio* belső aktus volt-e, csak az *exercitor* és a *magister* közötti megbízás, avagy harmadik személyek irányában tett rendelkezés is!⁴⁰ Ugyanis, ha kezdetben csak belső aktus is volt, hiszen nyilván ilyen préponálások már akkor is léteztek, amikor még nem volt perlési lehetősége a *magister*rel szerződő félnek az *exercitor*tal szemben, tehát az *actio exercitoria* létrehozatala előtti időben – a későbbiek során már nyilvánvaló, hogy a *praepositio*t úgy kell tekintenünk, mint ami harmadik személyekkel szemben is hatályos aktusnak számított. Mert éppen ez által vált perhetővé az *exercitor*, éppen ez adta felelősségének jogalapját! A kérdéssel kapcsolatban a legújabb olasz szakirodalom szerzője, nevezetesen Petrucci, már azt a hipotézist állítja fel, hogy a *magister* saját feladat- és hatásköréről nem csak a harmadik személy kérésére kellett tájékoztatassa az ügyfelet, hanem hirdetés és falragaszok – *affissioni ed avvisi* – formájában is!⁴¹

Anélkül, hogy ennek konkrét bizonyításába belemennénk, elégedjünk meg most a források kínálta megoldásokkal!

A D. 14.1.1.12 híres passzusa, a kezdő mondat, így szól: *Igitur praepositio certam legem dat contrahentibus*. – vagyis, hogy a kinevezés határozott keretet ad a szerződő feleknek (*contrahentibus*). A szerződő felek alatt itt természetesen a *magister* és a vele szerződő harmadik személyt, személyeket kell értenünk. A *certa lex*, pedig mint *lex privata*, a felek között köthető szerződések tartalmát határozza meg.

³⁹ D. 14. 1. 1. 5.

⁴⁰ Lásd FÖLDI: i. m. 122., 237. p.

⁴¹ Lásd PERTUCCI: i. m. 37. p.

Ha pedig ez így volt, semmi sem mondhatja velünk azt, hogy a szerződő félnek ne kellett volna tájékozódnia, *horribile dictu*, ne lett volna kötelessége és jól felfogott érdeke tájékozódni arról, hogy mire szóló hatáskörrel rendelkezik a *magister*, akivel szerződni kíván?!

Ezt támasztja alá az a példa is, melyet részletesen elemez Africanus a D. 14. 1. 7. pr. helyen. *Lucius Titius Stichum magistrum navis praeposuit: is pecuniam mutuatus cavet se in refectioem navem eam accepisse: quaesitum est, an non aliter Titius exercitoria teneretur, quam si creditor probaret pecuniam in refectioem navis esse consumptam*. Stichus, akit Lucius Titius *magisterré* nevezett ki, készpénzt kért harmadik személytől és biztosította, hogy az összeget a hajó állagmegóvására veszi fel. Kérdés, hogy csak akkor felel *actio exercitoria* alapján az *exercitor*, ha a hitelező *megvizsgálja*, hogy a kölcsönt valóban a megígért célra fordították-e. *Respondit creditorem utiliter acturum, si cum pecunia crederetur, navis in ea causa fuisset, ut refici deberet*. Válaszában a jogtudós megállapítja, hogy a hitelező csak akkor perel sikeresen, ha a hajó tényleg javításra szoruló állapotban volt. *...ita illud exigendum, ut sciat in hoc se credere, cui rei magister quis sit praepositus*. Mert azt *elvárhatjuk tőle, hogy meggyőződjön* arról, hogy olyan dologra adott kölcsönt, amire a *magister* kinevezése szólt!⁴²

Más példában is fellelhető a harmadik személy tájékozódási kötelezettségére való utalás: *Sed et si sic praeposuit, ut plerique faciunt, ne alter sine altero quid gerat, qui contraxit cum uno sibi imputabit*.⁴³ Tehát, ha a több kinevezett *magister* csak együttesen járhat el – amint egyébként szokásos volt – aki csak egyikükkel köt ügyletet, maga viseli a kárt!

Ebből is adódik a nyilvánvaló következtetés, hogy tudakozódnia volt érdemes a szerződő félnek a *magisterek praepositio* adta jogosultságáról.

VII. Összegzés

Látjuk mostmár, hogy a *praepositio* az egyik irányból keretet szabott a *magisterek* általi szerződés-kötésnek illetve azok felelősségi vonatkozásainak, a másik irányból viszont biztosította is a szerződő felet, hogy a megkötött ügyletből fakadó tartozásokért a nyilván fizetőképesebb vállalkozót perelheti. Ilyenformán a *praepositio* „csak” a vállalkozó felelősségének alapjaként és a *magisterrel* szerződést kötő fél kereskedelmi kockázatának csökkentésének lehetőségeként értelmezhető, és semmiképpen sem a római tengeri kereskedelem valamilye gátjaként vagy korlátjaként.

A *praepositio* vizsgálata azonban fogódzót is alig ad ahhoz, hogy milyen esetekben kapott keresetet a károsult szerződő fél. Gaius is a méltányosságot nevezi meg az *actio exercitoria* indoklásában – *aequissimum esse visum est*;⁴⁴ és valóban

⁴² D. 14. 1. 7. pr.

⁴³ D. 14. 1. 1. 14.

⁴⁴ Lásd Inst. 4. 71.

úgy tűnhet a Digesta-beli esetek vizsgálata során is, hogy a meglévő és érvényesülő jogi szabályok mellett (vagy esetleg azok helyett) a kereskedelem érdeke, a hajózás fontossága, és az ésszerűség lettek a legfelső érvek és elvek. A „*vigilantibus iura*” és az „*utilitas navigantium*” tovább bővítették a kereset lehetséges „jogalapját”.

A *praepositio* és az *actio exercitoria* ilyen jellegű megközelítése mutatja azt, hogy elsősorban és elsődlegesen, mindig és mindenütt a hajózás és azzal összefüggő kereskedelmi tevékenység folytatása és folytathatósága vezette megoldásra a jogi vitákban véleményt adó jogtudósokat.

Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen: *ad summam rem publicam navium exercitio pertinet...*⁴⁵ – a hajók üzemeltetése az egész római nép érdeke.

BEATRIX SCHMIDT

VERTRAGSFREIHEIT UND HAFTUNG IM FALLE DER ACTIO EXERCITORIA

(Zusammenfassung)

Meine Abhandlung behandelt das Thema der adjektizischen Klagen. Unter den adjektizischen Klagen findet man die *actio exercitoria*, deren Umfang die *Praepositio* gerichtet hat. Mit der *Praepositio* hat der *Exercitor navis*, der sogenannte Reeder den *Magister*, also den Kapitän zur Führung des Schiffes bestellt. Aus praktischen Gesichtspunkten der Schifffahrt werden die Verträge immer mit dem *Magister* abgeschlossen, aber die Möglichkeit einer Klage wird gegen den Reeder gewährt.

Der Aufgabenbereich des *Magister* wird durch die *Praepositio* bestimmt, und diese Bestellung gibt folglich auch der Vertragschliessenden einen festen Massstab.

Fragen wir also, ob der *Exercitor* haftet oder nicht, wenn der *Magister* die Grenzen seiner Ermächtigung überschreitet? Und umgekehrt: Sollte der Vertragspartner über die Inhalt der *Praepositio* sich genau informieren, oder nicht?

Für die Antwort steht der Titel eins des vierzehnten Buches der Digesten zur Verfügung.

Zusammenfassend können wir feststellen, dass die *Praepositio* nicht eine Hemmung oder ein Schranke des Vertragsabschlusses des *Magister* war, sondern eher die Grundlage der Verantwortung des Reeders für die Tätigkeit des *Magisters*. Und wer mit dem *Magister* einen Vertrag abschliessen wollte, sollte sich auch über den Inhalt der *Praepositio* informieren. Im Gegenfall könnte es passieren, dass die *Obligatio* undurchsetzbar blieb.

Fazit: Im Seehandel setzten sich die Prinzipien von „*vigilantibus iura*” und „*utilitas navigantium*” noch strenger durch, erweiternd damit die Verantwortung und die Sicherheit der Vertragsparteien.

⁴⁵ D. 14. 1. 1. 20. Ulp.

A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK E SOROZATBAN ÚJABBAN MEGJELENT KIADVÁNYAI

Tomus LXVII.

- Fasc. 1. *Antal* Tamás: A debreceni népképviselői közgyűlés (1848–1867). Az 1848: XXIII. tc. végrehajtása Debrecenben (Szeged, 2005) 80 p.
- Fasc. 2. *Bezdán* Anikó: A jogi személyiségű halászati szervezetek minősítésének jogi alapkérdései (Szeged, 2005) 28 p.
- Fasc. 3. *Bobvos* Pál: A mezőgazdasági termékértékesítési szerződés (Szeged, 2005) 23 p.
- Fasc. 4. *Borsodi* Zoltán: A magyar szövetkezeti érdekvédelmi szervek történelmi keresztmetszete (Szeged, 2005) 62 p.
- Fasc. 5. *Fantoly* Zsanett: A vállalkozás vezetőinek felelőssége a német és a francia büntetőjogban (Szeged, 2005) 23 p.
- Fasc. 6. *Farkas* Csaba – *Kasza* Péter Ferenc: A közbeszerzés hazai szabályozásának fejlődése (Szeged, 2005) 29 p.
- Fasc. 7. *Farkas Csamangó* Erika: A géntechnológia agrárjogi aspektusai (Szeged, 2005) 22 p.
- Fasc. 8. *Görög* Márta: Az osztrák nem vagyoni kártérítés alapjai (Szeged, 2005) 26 p.
- Fasc. 9. *József Hajdú*: The legal framework of the Hungarian family protection scheme (Szeged, 2005) 49 p.
- Fasc. 10. *Heka* László: Vallási és politikai konfliktusok a délszláv térségben. Kanun i Lekë Dukagjinit (Az albán szokásjog). (Szeged, 2005) 59 p.
- Fasc. 11. *Szilvia Horváth*: Emissionhandel in der Europäischen Union (Szeged, 2005) 46 p.
- Fasc. 12. *Kiss* Barnabás: Az egyenlő bánásmód követelménye az Alkotmánybíróság gyakorlatában (Szeged, 2005) 17 p.
- Fasc. 13. *Mezei* Péter: A fair use doktrína az amerikai szerzői jogban (Szeged, 2005) 50 p.
- Fasc. 14. *Nagy* Ferenc: A vegyes bűnösségű bűncselekmények egyes dogmatikai problémáiról (Szeged, 2005) 24 p.
- Fasc. 15. *Nagy* Tamás: Jog és irodalom: az előkérdések tárgyalása (Szeged, 2005) 42 p.
- Fasc. 16. Tamás *Nótári* – *Tekla Papp*: Die Problematik des gemeinsamen Todes im Lichte der Geschichtlichkeit und der neuen ungarischen BGB-Konzeption (Szeged, 2005) 23 p.
- Fasc. 17. *Béla Révész*: Documents on the dictatorship and the cold war in the Hungarian archives – the case of RFE (Szeged, 2005) 96 p.
- Fasc. 18. *Schiffner* Imola: A nemzetközi világrend változásai, avagy a vesztfáliai békétől az ENSZ Alapokmányáig (Szeged, 2005) 32 p.
- Fasc. 19. *Siklósi* Iván: A nemlétező szerződések problémája a római jogban és a modern jogokban (Szeged, 2005) 29 p.
- Fasc. 20. *Szomora* Zsolt: Az erőszakos szexuális bűncselekmények az osztrák büntetőjogban (Szeged, 2005) 29 p.
- Fasc. 21. *Szondi* Ildikó: A Délvidék nemzetiségi demográfiai adatai, különös tekintettel a magyarság adataira (Szeged, 2005) 27 p.

Tomus LXVIII.

- Fasc. 1. *Antal* Tamás: Régiók Magyarországon egykor és most (Két adalék). (Szeged, 2006) 45 p.
- Fasc. 2. *Bató* Szilvia: A büntetésekre vonatkozó elvek Kossuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841–1844). (Szeged, 2006) 21 p.
- Fasc. 3. *Bezdán* Anikó: Két agrárszervezet törvényes felügyeletének speciális vonásai (Szeged, 2006) 22 p.
- Fasc. 4. *Bobvos* Pál: A szövetkezeti üzletrész stációi és feladása (Szeged, 2006) 22 p.
- Fasc. 5. *László Dux*: The Protection of Migrant Workers' Human Rights (Szeged, 2006) 29 p.
- Fasc. 6. *Farkas Csamangó* Erika: Az Európai Unió agrár- és vidékfejlesztési támogatása de lege ferenda (Szeged, 2006) 20 p.
- Fasc. 7. *Gellén* Klára: A munkaviszony polgári jogi szerződésekkel leplezése (Szeged, 2006) 16 p.
- Fasc. 8. *József Hajdú*: The Hungarian workers' compensation system (Szeged, 2006) 48 p.
- Fasc. 9. *Hegedűs* Andrea: Élettársi kapcsolat kontra házasság (Hasonlóságok és különbségek a hatályos magánjogban). (Szeged, 2006) 24 p.
- Fasc. 10. *Heka* László: A sari'a jog fejlődése és alkalmazása a délszláv térségben (Szeged, 2006) 54 p.
- Fasc. 11. *Horváth* Szilvia: A kibocsátási jogok kereskedelme és a közösségi alapjogok kapcsolata (Szeged, 2006) 32 p.
- Fasc. 12. *Juhász* Zsuzsanna: A megújult Európai Börtön szabályok ismertetése (Szeged, 2006) 28 p.
- Fasc. 13. *Károlyi* Judit: Az állatkinzás szabályozásának fejlődése Magyarországon (Szeged, 2006) 25 p.
- Fasc. 14. *Thomas Mann* – *Heide Wedemeyer* – *Zoltán Józsa*: Noise Pollution Regulation in Germany and Hungary (Szeged, 2006) 30 p.
- Fasc. 15. *Mezei* Péter: Szabad felhasználás az osztrák jogrendszerben (Szeged, 2006) 53 p.
- Fasc. 16. *Miklós* László: A tartós környezeti kár szabályozása és gyakorlata (Szeged, 2006) 27 p.
- Fasc. 17. *Nagy* Ferenc: Az ellenség-büntetőjogról, a jogállami büntetőjog erőzójáról (Szeged, 2006) 21 p.
- Fasc. 18. *Nagy* Zsolt: Jogásztársadalom a globalizáció tükrében (Szeged, 2006) 33 p.
- Fasc. 19. *Révész* Béla: A „Duna-gate” ügy jelentősége a rendszerváltás történelmében (Politológiai értelmezési lehetőségek). (Szeged, 2006) 131 p.
- Fasc. 20. *Schiffner* Imola: Államok szövetségei a nemzetközi jogban (Szeged, 2006) 28 p.
- Fasc. 21. *Schmidt* Beatrix: A magister jogállása és az exercitor felelőssége – az actio exercitoria tükrében (Szeged, 2006) 12 p.
- Fasc. 22. *Szajbély* Katalin: A magyar Alkotmánybíróság diszkrimináció-fogalma a 2000/43/EK Irányelv fényében (Szeged, 2006) 17 p.
- Fasc. 23. *Szomora* Zsolt: Nemi erkölcs mint jogi tárgy? (Történeti aspektusok a magyar, a német és az osztrák büntetőjogban). (Szeged, 2006) 52 p.
- Fasc. 24. *Szondi* Ildikó: A jugoszláviai háború áldozatai a demográfiai adatok tükrében (Szeged, 2006) 18 p.
- Fasc. 25. *Tóth* Lajos: Az érdekvédelem és az érdekképviselő jogi helyzete az agrárágazatban (Szeged, 2006) 18 p.